

ЗБАЛАНСОВАНЕ РЕСУРСОКОРИСТУВАННЯ

УДК 581.526.42 (477.85)

*Солодкий В.Д., Беспалько Р.І., Казімір І.І.
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ПОЛОЖЕНЬ КАРПАТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ЯК ІНДИКАТОР ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

На засадах положень Конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат здійснено регіональні дослідження в контексті програми дій щодо переходу до еколого-безпечного, збалансованого ресурсовикористання та гармонізації управління природними ресурсами Чернівецької області.

Ключові слова: ресурсний потенціал, негативні природні явища, стратегія Карпатської конвенції, збалансоване ресурсовикористання.

На основе положений Конвенции об охране и устойчивом развитии Карпат выполнены региональные исследования в контексте программы действий по переходу к эколого-безопасному, сбалансированному ресурсопользованию и гармонизации управления природными ресурсами Черновицкой области.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, негативные природные явления, стратегия Карпатской конвенции, сбалансированное ресурсопользование.

On the basis of the Convention on the Protection and Sustainable Development of the Carpathians by regional studies in the context of a roadmap for the transition to eco-safe, balanced resource use and harmonization of natural resources management Chernivtsi region.

Keywords: resource potential, negative natural phenomena, Carpathian Convention strategy, balanced resource using.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Буковина - одна із чотирьох областей України, що знаходиться у сфері застосування Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (далі - Карпатська конвенція) прийнятої 22 травня 2003 року у Києві на 5-й Конференції міністрів з охорони навколишнього природного середовища Європи „Довкілля для Європи" та ратифікована Верховною Радою України 7 квітня 2004 року. Слід зазначити, що на сьогоднішній день Карпатську конвенцію ратифікували усі країни Карпатського регіону - Республіка Польща, Румунія, Сербія, Республіка Словаччина, Республіка Угорщина та Республіка Чехія. Завдання Карпатської конвенції - забезпечення збереження та відновлення унікальних природних комплексів Карпат, що мають важливе природоохоронне, естетичне, наукове, освітнє, рекреаційне й оздоровче значення, попередження негативних впливів на гірські екосистеми та забезпечення формування скоординованої політики країн Карпатського регіону на шляху до екологічно-збалансованого розвитку [1, 6].

Мета статті – регіональні дослідження імплементації вимог Стратегії Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, що визначає основні напрями і шляхи виконання Карпатської конвенції [15]. Дослідження здійснювалися у напрямках створення економічних, технічних, організаційних і правових передумов для екологічно збалансованого господарського розвитку регіону, збереження біологічного та

ландшафтного біорізноманіття, впровадження нових підходів щодо екологізації лісокористування тощо.

Із історії досліджень. Багатий ресурсний потенціал Чернівецької області, починаючи з другої половини XIII ст., використовується з порушенням природоохоронних норм. Це зумовило зміну ландшафтною структури краю: розорювання до 42% території, зниження її лісистості з 60 до 32%, збіднення біорізноманіття [4,5]. Історичні дані свідчать, що протягом багатьох десятиріч у Буковинських Карпатах здійснюється інтенсивне господарювання без врахування специфіки гірських та передгірських умов. Причиною порушення екологічної рівноваги, на наш погляд, є те, що у великих обсягах, особливо у повоєнний період, велися суцільні рубки лісу, безсистемне будівництво доріг та трельовальних волоків, нафто- і газопроводів, ліній електропередач, проводиться розорювання крутосхилів, перевипас худоби тощо. Суттєва зміна вікової структури деревостанів, трансформація змішаних лісів на монокультури на значних площах суттєво впливають на порушення природоохоронного режиму регіону.

Під впливом діяльності людини наразі в регіоні активізуються екологічні загрози стабільному розвитку: ерозія ґрунтів, буреломи, вітровали, карстові процеси, сейсмічні впливи, і, особливо, паводки, при яких рівень води в річках може підніматися до 9 м [8,9]. Визначальною причиною розвитку паводків є надмірна вирубка гірських лісів, порушення їхньої структури та загальної структури рослинного покриву гірських ландшафтів, що знизило гідрологічну ємність природних екосистем і призвело до порушення гідрологічного режиму та розвитку ерозійних процесів у водозборах. Аналіз палеогеологічних і палеогеографічних процесів показує, що найближчими роками слід бути готовим до повторення надзвичайних екологічних ситуацій в Карпатському регіоні, що спостерігалися у 2008 та 2010 рр. [13,14]. Це пов'язано з небезпечними екзо- та ендегенними геологічними процесами внаслідок антропогенних змін, що зачепили всі компоненти середовища: рослинний і тваринний світ, ґрунтовий покрив, ресурси річкових і підземних вод. Враховуючи це, у Чернівецькій області впроваджується план дій щодо переорієнтації господарської діяльності на екологічно збалансовану, що забезпечує збереження екологічної рівноваги [2,3,7].

Виклад основного матеріалу. Імплементация Стратегії Карпатської конвенції як передумови екорівноваги Буковинських Карпат забезпечує в першу чергу збереження, збалансоване використання і відтворення біологічного та ландшафтного різноманіття [4,5]:

- формування екомережі Чернівецької області в рамках Карпатської та національної екомережі, зокрема, розширення Черемоського та Хотинського національних природних парків [17];
- впровадження планів дій інтегрованого управління природними ресурсами з урахуванням потреб щодо охорони гірських екосистем та ландшафтів, в тому числі екологічно збалансованого ведення лісового та сільського господарства;
- здійснення першочергових заходів екологічно збалансованого та інтегрованого управління водними ресурсами і річковими басейнами Прута і Черемошу [10,11];
- надання пріоритету у здійсненні заходів у розвитку екологічно збалансованої мережі транспортної інфраструктури, з урахуванням ландшафтних та екосистемних характеристик довкілля, збереження біо- та ландшафтного різноманіття;
- здійснення оцінки впливу на довкілля та забезпечення належного функціонування системи моніторингу довкілля Буковинських Карпат;
- втілення місцевих планів дій щодо екологічно збалансованого розвитку;
- сприяння підвищенню рівня обізнаності громадськості із станом справ та залучення її до участі у прийнятті рішень стосовно охорони та сталого розвитку Карпатського регіону [12].

Активізації досліджень в галузі гармонізації та збалансованості ресурсокористування спонукають висновки міжгалузевої групи експертів під егідою Національної Академії Наук України про те, що негативні стихійні явища 2008, 2010 років у Буковинських Карпатах були зумовлені одночасною дією природних чинників (вологі літо й осінь, надмірне насичення ґрунту вологою, припинення вегетації і зменшення водотранспіраційної здатності рослинного покриву, потужні зливи і танення снігу) та посилене факторами антропогенного впливу. Однак цей збіг негативних природних чинників ще не був максимально небезпечним [10, 16].

Визнано, що серед причин, що сприяють активізації зсувних і селевих потоків, розвитку ерозії ґрунтів у горах, поряд з надмірними опадами є надмірна вирубка лісів та створення некорінних типів насаджень (особливо монокультур ялиників), відсутність належного берегоукріплення, ліквідація колись існуючих гребель, надмірний забір гравію та каменю, захаращення порубними рештками гірських річок та потоків тощо. Як одна із антропогенних причин паводків у висновках міжгалузевої групи експертів, виділяється також те, що «транспортування деревини при лісорозробках продовжує проводитись із використанням застарілих технологій, що спричиняє ряд негативних явищ - ерозію ґрунту, пошкодження підрусту. В результаті все це призводить до зменшення водорегулювання та забруднення річок» [10, 11].

Основними способами запобігання існуючій загрозі тяжких наслідків ймовірних наступних паводків у Чернівецькій області є гідротехнічне впорядкування повенебезпечних територій, впровадження екологічнобезпечних технологій ведення водного, сільського та лісового господарства, організація і ведення державного екологічного моніторингу [9, 14].

Слід підкреслити, що імплементація вимог Стратегії Карпатської конвенції сприяє уникненню подібних катастрофічних явищ в Буковинських Карпатах. Це підтверджують дослідження в галузі екологізації природокористування. Нами встановлено, що при заготівлі деревини в Карпатах, особливо на лісосіках головного користування часто порушується технологія розробки лісосік, допускається безсистемне трелювання деревини, внаслідок чого руйнується ґрунтовий покрив та знищується підріст, розвивається водна ерозія на крутосхилах. Оскільки здоров'я лісу значною мірою залежить від технології рубок, то повинна застосовуватись така технологія її проведення, яка б звела до мінімуму механічні пошкодження дерев, лісової підстилки та ґрунту. Загальновизнаним є той факт, що найбільш доцільним способом транспортування деревини в умовах гірського лісу є повітряно-канатний спуск, який відповідає вимогам раціонального природокористування. Та на практиці в гірських лісах трелювання деревини із лісосік до сих пір часто здійснюється по гірських потоках і схилах, що є грубим порушенням природоохоронного законодавства. При тракторному трелюванні деревини порушувалися умови, необхідні для успішного збереження цінних гірських ландшафтів, значна частина лісосік пошкоджувалася ерозією - 42 - 61%. Значна або цілковита втрата верхнього горизонту і ущільнення нижніх шарів сприяло формуванню стоку і змиву дрібнозему. Крім того трелювальні волоки, що залишалися на вирубці, ставали джерелами розвитку лінійного розмиву ґрунту. В результаті такого підходу має місце інтенсивне забруднення річкових русел і захаращення їх відходами хвойних і листяних порід, що в свою чергу, негативно впливає на іхтіофауну Карпатського регіону. До того ж, в місцях трелювання знищується підріст та гумусовий шар ґрунту [13].

З метою неухильного забезпечення збереження довкілля при здійсненні лісозаготівельних робіт науковцями краю спільно з працівниками Усть-Путильського лісництва ДП «Путильське лісове господарство» розроблено і впроваджено у виробництво вдосконалену конструкцію канатно-підвісної установки. Найголовніший результат її впровадження - високий природозберігаючий ефект. На ділянках, де проводилась розробка лісосіки запропонованим методом, ерозією пошкоджено лише 2-6 відсотків її площі - у випадках напівпідвісного транспортування хлестів [12].

Для попередження руйнівного впливу гусеничних тракторів на гірські ландшафти, розробку лісосік в гірських умовах необхідно здійснювати також лише з використанням спеціальних колісних тракторів та гужового транспорту. У Чернівецькій області заборонені суцільні вирубки деревостанів в 150-метровій захисній прибережній смузі вздовж гірських річок і потоків та вище 1100 метрів над рівнем моря [12]. У вирішенні завдань підвищення водоохоронної, водорегулюючої, ґрунтозахисної ролі лісів, забезпечення екологічно збалансованого лісокористування, відновлення корінних типів деревостанів сприяє впровадження екосистемного підходу у веденні лісового господарства, в першу чергу рівномірно-поступових рубок та природозберігаючих технологій при лісозаготівлі. У передгірській зоні області створюємо лише змішані лісові культури, віддаючи перевагу ялицево-буковим насадженням.

Заповідання цінних природних об'єктів, взяття їх під охорону держави, формування екологічної мережі - важливі передумови забезпечення екологічної безпеки Карпат. В Чернівецькій області вживаються кардинальні заходи по розширенню природно-заповідного фонду. За останні десять років площа заповідних територій в області зросла майже в 10 разів. Поряд з цим є багато природних об'єктів, що потребують заповідання, проте їх неможливо затвердити через відсутність згоди землевласників та землекористувачів. В зв'язку з цим є нагальна необхідність внести відповідні зміни до Закону України "Про природно-заповідний фонд України". При розширенні мережі природозаповідних територій буде вирішено й питання про охорону рідкісних, зникаючих і лікарських рослин, запаси яких катастрофічно зменшуються [17].

Висновки. Вихідною причиною наявних у Буковинських Карпатах ресурсно-екологічних проблем є певна неузгодженість окремих напрямів природокористування з охороною довкілля. Це потребує перегляду напрямів розвитку регіону у досягненні балансу між соціально-економічними і природоохоронними цілями секторів економіки. Базовою умовою є переорієнтація розвитку народногосподарського комплексу з ресурсної домінанти, сформованої в умовах антропоцентризму, на засади біосферно орієнтованого сталого ресурсовикористання. В першу чергу необхідно на базі вимог Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат створити умови запровадження узгоджених екологічних режимів ведення лісового, сільського й водного господарств на єдиній водозбірно-екосистемній основі. Необхідно досягти збалансованої територіальної і функціональної організації ведення господарства у всіх секторах природокористування з дотриманням екологічних норм регулювання навантажень на природні екосистеми.

Імплементация Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат та відповідного плану дій, що визначає основні напрями і шляхи її виконання на території Чернівецької області дає змогу:

1. Забезпечити підтримання екологічної рівноваги регіону; уникнути безповоротної втрати частини біо- та ландшафтного різноманіття,

2. Впровадити в практику господарювання елементи екологічно безпечного збалансованого використання природних ресурсів та оптимізувати природно-ресурсний потенціал, переорієнтувати відповідні сектори економіки на екологічно спрямоване господарювання;

3. Удосконалити концептуальні підходи та економічний механізм до невиснажливого використання природних ресурсів і збереження біо- та ландшафтного різноманіття;

4. Забезпечити координацію діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та громадських організацій щодо виконання вимог стратегії Карпатської конвенції.

Література

1. Голубець М.А. Кілька постулатів академіка В.І. Вернадського як заповіт всесвітньому людству на XXI століття (з погляду еколога) / М.А. Голубець // Вісник Національної академії наук України – 2012. – №10. – С. 12-24.
2. Голубець М.А. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону / М.А. Голубець – Львів: Поллі, 2007. – 288 с.
3. Голубець М.А. Екологічний потенціал наземних екосистем / М.А. Голубець, О.Г. Марискевич, О.Б. Крок. – Львів: Поллі, 2003. – 180 с.
4. Екологічні проблеми Буковини: Навчальний посібник /Чернівці: Зелена Буковина, 2002. – 168 с.
5. Екологічний паспорт Чернівецької області. Чернівці: Зелена Буковина, 2010. – 272 с.
6. Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища –10-тий т. Рамкова Конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат. – Чернівці: Зелена Буковина, 2004 –С.311-315.
7. Концепція збереження біологічного різноманіття України / Затв. Постановою КМУ № 439 від 12.05.1997 р. – К., 1997. – 28 с.
8. Лавров В.В. Напрямки та завдання щодо запровадження принципів сталого розвитку в Північній Буковині / В.В. Лавров, В.Д. Солодкий // Науковий вісник: Екологізація економіки та освіти як фактор сталого розвитку суспільства. – Львів: НЛТУ. – 2006, вип. 156. – С. 107-113.
9. Лавров В.В. Приклад системного підходу до формування програми інтегрованого управління водозбірними басейнами Чернівецької області з використанням екологічної ролі лісів / В.В.Лавров, В.Д.Солодкий // Лісівництво і агролісомеліорація. – Вип. 107. – Харків: “С.А.М.”, 2004. – С. 40-49.
10. Матеріали виїзного розширеного засідання колегії Мінприроди України “Про стан реалізації заходів з ліквідації наслідків повені, що сталася у Вінницькій, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській та Чернівецькій областях”. - Івано-Франківськ, 3 жовтня 2008 року - 24 с.
11. Олійник В.С. Закономірності гідрологічного режиму річок Карпат у зв'язку з антропогенними змінами лісистості водозборів / В.С. Олійник // Лісівництво і агролісомеліорація. – Вип. 101. – Харків: Майдан, 2002. – С. 52-57.
12. Солодкий В.Д. Основи прикладної екології: навчальний посібник, видання друге. / В.Д. Солодкий – Чернівці: Зелена Буковина, 2007. – 544 с.
13. Солодкий В.Д. Управління техногенно-екологічною безпекою: навчальний посібник / В.Д. Солодкий – Чернівці: Зелена Буковина, 2010. – 400 с.
14. Солодкий В.Д. Лісогосподарські аспекти вдосконалення програми комплексного протиповеневого захисту Буковинських Карпат / В.Д. Солодкий // Агроекологічний журнал – Київ, 2010. - №2. – С. 17-20.
15. Стратегія виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 січня 2007 р. N 11-р (968-164).
16. Фурдичко О.І. Реалізація Стратегії Карпатської конвенції в Буковинських Карпатах: науково-методологічні та еколого-біологічні аспекти / О.І. Фурдичко, В.Д. Солодкий. Монографія. – Чернівці: Зелена Буковина, 2011. – 520 с.
17. Фурдичко О.І. Заповідна справа в Україні: підручник / О.І.Фурдичко, В.К.Сівак, В.Д. Солодкий – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 336 с.

Поступила у редакцію 20 лютого 2013 р.

Рекомендував до друку д.б.н. І.С. Смага